

Miscel·lania sintàctica

I. D'allò més

Aquesta expressió adverbial s'usa dintre del català modern: a) com adverbial de verb, p. ex. : *M'agrada d'allò més*; b) com adverbial d'adjectiu, p. ex. : *Es d'allò més bonic*; c) com adverbial d'adverbi, p. ex. : *Estic d'allò més bé*. Es, doncs, un modificador adverbial modal, i com a tal exerceix sa funció amb el verb, l'adjectiu i l'adverbi.

Però, al mateix temps que modal, és aquesta una locució adverbial de comparació, i és des d'aquest punt de vista que ens proposem estudiar-la en aquesta nota.

Tant si diem *M'agrada d'allò més*, com *Aquest vestit és d'allò més bonic*, com *Estic d'allò més bé*, establim amb la nostra locució una comparació mental en la qual el terme de comparació resta inexpressat i solament suposat. La presència de la partícula *més* bastaria per a convence'ns d'aquest caràcter comparatiu.

Dintre d'aquest caràcter comparatiu hem d'observar també un caràcter superlatiu : en tots els exemples que de l'ús de *d'allò més* poden esmentar-se, pot ésser aquesta locució substituïda, encara que imperfetament, per l'adverbi *molt* o *moltíssim*.

Ara bé : quin és el grau d'aquest superlatiu-comparatiu? Creiem que és aquest, al costat del seu origen, el problema més interessant que ens ofereix aquesta locució.

Establirem els graus que en català pot tenir el superlatiu-comparatiu prenent com exemple l'oració següent:

Positiu . . . *Aquest vestit és bonic.*

Comparatiu { *Aquest vestit és més bonic que aquell.*
simple

Superlatiu-comparatiu (Primer grau)	{	<i>Aquest vestit és el més bonic</i> (de tots els que veig o tinc presents en el pensament).
Superlatiu-comparatiu (Segon grau)	{	<i>Aquest vestit és</i> (un vestit bonic o dels més bonics) <i>dels més bonics.</i>
Superlatiu-comparatiu (Tercer grau)	{	<i>Aquest vestit és</i> (allò més bonic) <i>d'allò més bonic.</i> ¹

Hem posat entre claus les paraules elidides en l'ús corrent.

El primer grau de superlatiu-comparatiu consisteix en preuar l'objecte corresponent per damunt de tots els de sa especie presents als sentits o al pensament en l'instant en que es parla. Aquest terme de comparació s'elideix en l'ús corrent : *Aquest vestit és el més bonic.*

El segon grau de superlatiu-comparatiu consisteix en preuar l'objecte corresponent comparant-lo no amb tots els de la seva especie indiferentment, com en el primer grau, sinó amb una selecció feta amb aquells que posseeixen en grau eminent la qualitat que s'assigna a l'objecte : *Aquest vestit és dels més bonics.* I encara aquest grau pot subdividir-se en dos més segons se sobreentengui que l'objecte és un de tants dels que formen la selecció o és encara dintre una selecció d'aquella selecció : *Aquest vestit és* (un vestit bonic) *dels més bonics*, o *Aquest vestit és* (un dels més bonics) *dels més bonics.*

El tercer grau consisteix en preuar l'objecte per damunt o en comparació no d'una selecció d'objectes de la seva mateixa especie que tinguin en grau eminent la qualitat de la qual se tracta, com en el segon grau, sinó per damunt o en comparació de tots els objectes de l'especie que es vulgui que posseeixin aquella qualitat. *Aquest vestit és d'allò més bonic*, això és, «és una cosa bonica escollida d'entre les coses més boniques». Així, doncs, el

1. La locució *d'allò més* ja fou consignada per en Balari en son treball *Intensivos y superlativos de la lengua catalana* (Barcelona, 1895) on el posa entre els superlatius absoluts. Nosaltres, atenent al seu origen més que al seu ús corrent, el posem entre els relatius o comparatius.

tercer grau de superlatiu-comparatiu se fa, en català, mitjançant una abstracció mental de la qualitat objecte de la comparació, qualitat que se disgrega del substantiu corresponent per a aplicar-la a totes les coses de les més diverses espècies que puguin posseir-la.

Aquest tercer grau s'expressa, igual que els dos primers, per mitjà d'una locució el·líptica, suprimint el complement-atribut de l'oració i deixant solament la frase modificadora d'aquell. *Aquest vestit és (allò bonic) d'allò més bonic*. Tant en aquest grau tercer com en el segon, la part de l'oració conservada després de l'el·lipsi, té sentit partitiu, com ho revela la partícula *de* que la precedeix. Queda explicat aquest sentit partitiu per l'idea de selecció que, segons hem vist, hi ha expressada en ambdós graus.

D'aquests tres graus de superlatiu-comparatiu, el característic del català modern és el tercer, format amb l'auxili de *d'allò més*.

No sempre aquesta locució afecta el predicat d'una oració, com en el nostre exemple : moltes vegades afecta també el subjecte i els complements; en el qual cas, la locució *d'allò més...* junt amb la part suprimida per l'el·lipsi, forma un veritable apositiu del substantiu a l'adjectiu del qual s'aplica. Exemples : *Un vent (allò més suau) d'allò més suau inflava la vela. Vaig caçar un conill (allò més gros) d'allò més gros*.

Una altra observació. Primitivament, encara que l'adjectiu afectés a un substantiu femení, devia anar en neutre (masculí), concordant naturalment amb *allò*. Així, *una perdiu d'allò més grossa*, és, en son sentit original, *una perdiu allò més gros d'allò més gros*; però a l'adverbiar-se la locució, això és, a l'ajuntar-se *de*, *allò* i *més* en una sola locució adverbial indivisible afectant purament l'adjectiu, aquest prengué el gènere del substantiu : *una perdiu d'allò més grossa*. Igual se pot dir en cas d'ésser el substantiu plural.

Com hem dit, aquesta locució s'usa com adverbial d'adjectiu, d'adverbi i de verb. La presència del pronom demostratiu neutre *allò*, ens revela que aquesta locució superlativa tingué el seu origen en sa aplicació a un adjectiu expressant la qualitat d'un substantiu al qual aquell pronom se refereix. Un cop efectuada la fusió de tots els elements de la locució en una sola frase adverbial comparativa, fou inevitable la seva aplicació simultània a l'ad-

verbi i al verb, seguint l'exemple de tots els altres adverbis modals i comparatius que, com se sab, poden modificar aquelles tres parts de l'oració. Perduda la consciència de l'el·lipsi primitiva efectuada en l'aplicació de la locució a un adjectiu, se pogué dir *d'allò més bé*, *d'allò més malament*, etc., i *corria d'allò més*, *cridava d'allò més*. En aquest cas d'aplicació a l'adverbi i al verb, el pronom neutre *allò* perd completament tota l'individualitat, degut a no tenir cap substantiu, cap cosa a que referir-se.

II. *Bona l'has feta, Jeroni!*

Prenem aquesta dita popular com a tipus d'una serie d'altres similars vivents en català modern. Les estudiarem prenent peu d'aquests tres exemples següents: 1. *Bona l'has feta, Jeroni!* 2. *Quina se n'ha pensada, en Pau!* 3. *N'ha dites de grosses, en Joan.*

Què ha fet, en Jeroni? Què ha pensat, en Pau? Què ha dit, en Joan? Aquelles clàusules no'ns ho diuen pas. I, amb tot, entenem vagament allò a que es refereixen l'adjectiu *bona* i el pronom *la*, el pronom interrogatiu *quina* i el pronom *ne*, i l'adjectiu *grosses* i el pronom *ne*. Però, si tractem d'incorporar les nostres vagues suposicions en un substantiu al qual se refereixin en cada cas aquests adjectius i aquests pronoms, no sabem quin pot ésser.

Notem, en primer lloc, un fet que és comú a totes aquestes locucions i a les altres similars. L'adjectiu, el substantiu del qual es presuposa, està sempre en femení. Per què? Creiem que l'enigma es resol així: les oracions esmentades són, en llur origen, el·líptiques, i ço que s'elideix en cada cas és el participi passat del verb de l'oració en funció de substantiu i en sentit abstracte. Així: 1. *Bona (feta) has feta, Jeroni!* 2. *Quina (pensada) s'ha pensada, en Pau!* 3. *Ha dites grosses (dites), en Joan.* El motiu que donà lloc a l'el·lipsi del substantiu en aquestes clàusules, resulta ben clar: és l'instint d'evitar una repetició d'una mateixa paraula o, si es vol, de dues paraules homònimes: l'una en funció de participi passat d'un temps verbal compost, l'altra en funció de substantiu abstracte. La desaparició d'aquest substantiu de la clàusula ha deixat un rastre; i és, en el primer cas, el pronom personal *la*, i en el segon i el tercer el pronom personal *en (ne)*.

Un cop admesa aquesta locució indeterminada, consistent en

evitar la repetició del participi, integrant d'un temps verbal compost, en forma de substantiu abstracte, i que té per resultat suprimir el terme d'acció del verb, s'estengué en sa aplicació a tots els altres temps verbals simples on l'absència de la forma de participi no hauria donat lloc a cap repetició per l'estil de l'esmentada. L'evolució pot ésser expressada amb aquesta proporció:

Bona feta has feta : Bona l'has feta : : Bona feta faràs : Bona la faràs.

Però no fou un sentit de proporció l'únic factor de l'extensió d'aquesta locució. Quan, per exemple, en les tres clàusules al principi esmentades foren elidits els substantius *feta*, *pensada* i *dites*, per evitar simplement una repetició, l'expressió indeterminada resultant fou interpretada popularment com una reticència expressa de pensament que servia per intensificar extraordinàriament el contingut afectiu de l'expressió; i fou empleada com un instrument estilístic d'expressió que, a l'igual que els punts suspensius en la llengua escrita, obren el llur efecte intensiu deixant completar en el pensament del qui escolta allò que's calla el qui parla.

Aquest cas d'el·lipsi fou afavorit en català per la facilitat amb que converteix els participis de passat de certs verbs en substantius femenins abstractes.¹ Serveixin de mostra els següents substantius : *una dita, una feta, una pensada, una collida, una dormida, una presa, una beguda, una menjada, una bullida, una cabuda, una caiguda, una ballada, una apretada, una berenada, una errada, una segada, una sembrada, una regada, una anada, una passejada, una estada, una cosida, una estesa, una fosa, una estreta, una tosa, una torçada, una torta, una girada, una gronxada, una rebuda, una mentida, una despesa, una alenada*, etc., etc.

Hi ha una colla d'altres casos similars al que estem estudiant, i que abunden també en castellà, que no poden, o almenys nosaltres no sabem com podrien ésser aclarits amb la nostra explicació. Exemples : *Se les promet molt felices; Se les passa molt bé; Se les dona de savi; Me les pagarà totes; En passa una de molt grossa; No tenir-les totes*; locucions en que el substantiu inexpressat no pot

1. Aquest és un procediment dels més característics i generals del català per formar substantius verbals. Cons. Fabra : *Gramàtica de la Llengua Catalana*, pàg. 246.

ésser evidentment el participi substantivat del verb que en elles figura.

Meyer-Lübke, en sa *Gramàtica de les llengües romàniques* (III, pàg. 100), estudiant casos similars en altres llengües romàniques, no sab decidir-se a una explicació: no sab si es tracta d'un plural neutre o d'un substantiu abstracte, com CAUSA, RES, que tindria present el qui parla. Creiem que l'explicació de tots aquests casos, en que un pronom o un adjectiu femení no tenen en l'oració referència a un substantiu determinat, no pot ésser la mateixa i una sola per a tots ells. L'explicació en cada cas s'ha de trobar en un fet concret i lògic que per aplicació ha estès el seu domini. Nosaltres ens hem acontentat, per a això, amb proposar una explicació plausible solament per a una categoria d'aquests casos.

III. *I ell que li diu : ...*

Posarem uns quants exemples d'aquesta locució afirmativa caracteritzada per la presència de la partícula híbrida que seguint immediatament al subjecte de l'oració: 1. *Agafa la massa, pega tres cops en terra, i... li surten una munió de dónes... Ella que'ls reparteix bé la feina (La Rondalla del dijous, pàg. 100)* 2. *Troba un eixam d'abelles... Ella que'ls tira la gerra de mel. (Ibid., 102.)* 3. *Després troba la velleta... però ella que li dóna la garba d'escombretes. (Ibid., 103.)* 4. *Arriba a la llitera i veu que'ls guardes tenien els ulls oberts. Ella que s'hi acosta a poc a poc. (Ibid., 103.)* 5. *Un dia en Jan va pensar : — ¿Què en fem de mantenir dugues vaques?... I ell que ho diu a la seva dòna, i ella que li diu : — Ben pensat. (Ibid., 105.)* 6. *Troba un home que duia un cavall, i ell que va pensar : ... (Ibid., 106.)* 7. *I ja és partit cap a cal Rei... I es mitxpoll que los enfloca aquesta... (Alcover, Rondalles mallorquines. t. VI, pàg. 55.)* 8. *No poria tenir l'alè, ses gotes de suor li queyen ratx seguit... I el Rey que'l se mirava. (Ibid., 194.)* 9. *Na Francineta se posa aquell vestit de vellut..., i s'asseu an aquella cadira... i es sis criats que li diuen... (Ibid., 295.)*

Examinant aquests exemples podem establir algunes normes que regeixen l'ús d'aquesta locució afirmativa i fixen el seu caràcter: a) Té caràcter narratiu. Per això és tan comú en les rondalles populars. b) S'usa sempre en mig de la narració, mai al

principi, essent indispensable que l'acció que amb ella es relata formi part interior o final de una serie de fets narrats o que se suposa narrats anteriorment. *c)* Té caràcter afectiu intensiu, i així s'aplica en aquells passatges de la narració més moguts, vius i dramàtics. *d)* S'usa sempre amb verbs d'acció, sobretot material. Si s'usa amb verb d'acció subjectiva, com en l'exemple 6, se pren aquesta acció amb una interpretació objectiva, com l'expressió d'un incident de la narració dels fets externs. *e)* Generalment acompanya el verb en present. Sols en els exemples 6 i 8 està el verb en temps passat. No s'aplica mai al futur. *f)* El *que* característic d'aquesta locució va precedit sempre del subjecte de l'oració.

Ara bé : ¿com s'ha d'interpretar el sentit primari d'aquest *que* híbrid? quin és son veritable origen? Meyer Lübke (*Op. cit.*, pàg. 610 i 704), examinant la mateixa locució, vivent en el gascò¹ (que l'aplica d'una manera constant en oracions principals afirmatives i amb un valor expressiu diferent del català), s'inclina a veure en aquest *que*, no la conjunció sinó el pronom relatiu, o adverb relatiu, com ell el nomena. Adueix (pàg. 704 i 705) altres exemples anàlegs de l'ant. francès, de l'ant. provençal i català, i també del castellà i portuguès moderns, i proposa com explicació pendre el *que* com subjecte d'un verb o una oració subordinada que's calla en un moment intens d'afecte o sentiment, fent-lo seguir immediatament del verb de l'oració principal. Així, la partícula *que*, segons Meyer-Lübke, assumiria en aquest cas una funció d'exclamació o d'interjecció. Aplicant aquesta interpretació a un dels exemples catalans abans esmentats, l'estructura de la locució seria aquesta : *Ella, que* (oració subordinada suprimida) *li dóna la garba*.

No volem discutir l'exactitut d'aquesta explicació pels exemples romànics que Meyer-Lübke retreu i que no coincideixen del tot amb la locució catalana.² Pel que toca al català, hem vist que la funció d'aquest *que* estrany està restringida dintre d'aque-

1. Béarn : *u homi qu'abé dus hilhs; lou mey youen que dizou au son pay*. I d'un doc. de 1387 : *Perarnaut que se n'es exit de l'ostau*. Citats per Meyer-Lübke (*Ibid.*)

2. També Tobler (*Verm. Beiträge zur französischen Grammatik*, I, 57, 2.^a edició) s'ocupa d'algunes aplicacions anàlogues de *que* en el francès que no coincideixen totalment amb la locució catalana.

lles sis normes més amunt especificades, contràriament al gascó, que aplica la partícula *que* d'una manera constant i regular. L'explicació del fenomen català ha d'ésser diferent, doncs, de la donada per Meyer-Lübke al fenomen gascó. No és possible interpretar aquest *que* dels exemples catalans amb el valor present d'una interjecció afectiva (Ausruf), derivat o engendrat secundàriament d'una el·lipsi afectiva primària. El valor d'aquest *que* en català és afectiu, és cert, i així ho hem deduït de l'examen d'aquells exemples abans esmentats. Però gramaticalment és híbrid, per ell sol no té cap valor de significació dintre de la frase: en conseqüència, dintre la llengua parlada no recau damunt d'ell cap accent i és rigorosament un mot enclític. Tots aquests caràcters són contraris als d'una veritable exclamació o interjecció. Cau, doncs, per la seva base l'explicació per mitjà d'una el·lipsi afectiva.

Per acostar-nos a l'explicació veritable, farem una observació. Hem dit que aquest *que* posseeix un caràcter eminentment narratiu. En les narracions populars, és llei molt general l'inserció, en mig d'una oració, d'*elements parentètics interrogatius*, amb que el narrador excita continuament l'interès de l'oient, donant al relat un moviment més dramàtic. Veus-aquí un quants exemples trets de les *Rundayes mallorquines* de Mn. Alcover, model de fidelitat en la reproducció de la narració popular¹: *Fet i dit, aquells criats se'n van i m'apleguen es mitx-poll... i, ¿que fa 's mitx-poll? com se veu dins... diu a l'acte* (t. VI, pàg. 55). *Na Francineta... trenca sa vellaneta, i heu de creure i pensar que dins... hi va haver un vestit... i ¿que fa na Francineta? se posa aquell vestit*, etc. (pàg. 290 i 291). I, per no seguir copiant interminablement, basti dir que en el text de les *Rundayes* s'interromp continuament la narració amb les expressions interrogatives-parentètiques: *I ¿què fa? ¿Que me'n direu?*

Doncs bé: ¿no tenim en aquest *que* híbrid de la locució catalana la despulla d'aquells primitius elements parentètics-interrogatius propis de tota narració viva? Aquells elements, reduïts a la seva més simple expressió, són representats pel pronom interrogatiu *que?* amb tota la força d'una oració. Podem anar seguint els

1. Posem les oracions coordinades, seguides variant la puntuació de l'original, per millor fer veure el caràcter parentètic de les interrogacions.

nou exemples catalans posats al principi de l'article i donar en cada cas al *que* la vitalitat d'una interrogació parentètica, sorgida de tota una oració interrogativa, i tindrem clar el contingut primari expressiu d'aquesta partícula enclítica catalana. 1. *Ella (¿que? < ¿que fa?) els reparteix bé la feina*; 2. *li dóna la garba*; 3. *s'hi acosta* (en Jan); 4. *I ell (¿que < ¿què va fer?) va pensar*; etc., etc.

La freqüència d'aquesta fórmula afectiva de la narració va portar, com passa en tants altres casos, el fenomen de fossilificació que Meillet ha qualificat amb el nom de *gramaticalització* i que Vossler especifica com un procés de perdua de significació.¹ Com passà amb els sufixes i prefixes, abans mots significatius independents, al gramaticalitzar-se aquest *que* interrogatiu, li restà solament una valor vagament expressiva o afectiva i quedà reduït a una fórmula estilística de caràcter general i popular. Perdé, per consegüent, l'accent d'intensitat que abans portava, i en son nou estat enclític se convertí en un veritable in fixe d'oració, expressant una varietat afectiva del llenguatge narratiu.

Dintre d'aquesta locució existeixen variants que fóra interessant registrar d'una manera completa. N'assenyalarem, per ara, una. Veus-en-aquí un exemple: *A l'últim, jo que sí, que'm lligo el guarniment a la munyeca*. (Ruyra, *Marines i boscatges*, pàg. 30.)

En aquesta variant, al davant del *que* híbrid, tenim la locució *que sí*, essent freqüent també suprimir el segon *que*, i dir: *Jo que sí, em lligo...* etc. En la llengua parlada encara s'ha conservat el caràcter interrogatiu originari d'aquesta locució, com ho demostra la franca elevació de tò i l'enèrgica accentuació que donem a la paraula *sí*. Aquí s'ha de veure, en nostra opinió, la presència primitiva de dues interrogacions parentètiques seguides: *que?*, *sí?*, foses en una, degut a llur constant juxtaposició. Es sabuda la freqüència amb que dintre'l llenguatge viu s'usen les partícules afirmatives i negatives, sobretot *sí* i *no* en funció interrogativa. Aquest *que sí* és un intensiu de segon grau respecte al *que*, dintre la locució catalana que estudiem.

1. *Das System der Grammatik* (Logos, 1913, t. IV, plec 2, pàg. 207 i 208).

IV. *a què fas?* (pron. *ɛ kɛ fás*)

Es freqüent sentir, en llenguatge popular, aquesta manera d'interrogar, en que la vocal neutra *ɛ* introdueix la pregunta sempre que l'oració corresponent comença amb el pronom interrogatiu *què*. Jo, particularment, l'he sentida molt en el Camp de Tarragona.

Es sabut que en quasi totes les llengües romàniques és popular el costum d'introduir l'oració interrogativa amb l'auxili de diverses partícules o conjuncions, les quals tenen totes de comú que en llur origen servien solament com a membres d'articulació o unió amb lo dit anteriorment, i per posar així de relleu amb més força el contrast entre les dues espècies assertiva i interrogativa del discurs.¹ Una d'aquestes partícules més usades en antic francès, castellà, provençal, i també en antic català, és *et*, *e*. Transcrivim a continuació uns quants exemples de l'antic català que hem trobat en la *Crònica de D. Jaume* (Ed. Bibl. Catalana): *Senyor, e que farem nos del castel...?* (§ 38); *E que uolets dir?* (§ 42); *E con podets anar la?* (§ 63); *E tant se tarda don Nuno e els cavallers?* (Ib.); *E que?* (§ 110); *E quans cavallers ha ab uos aqui?* (Ib.); *E a que era açò daquels fochs?* (§ 120); *Senyor, e no us membra la carta?* (§ 136); *E quiny manament aportats?* (§ 150); *E quius daua conduyt uolriets ho?* (§ 144); *E hoits les noues?* (§ 223); *E tu con gosaues uenir aqui?* (§ 229); *E con era aquest feyt?* (§ 281); *E con? dixeren ells* (§ 392); *E con dire jo la paraula?... e con ho fare jo?* (§ 519), etc., etc.

En la *ɛ* de l'interrogació moderna, *ɛ kɛ fás*, veiem la fossilització de l'antiga conjunció *e* (evolucionada regularment a la moderna partícula *i*) essent digne d'observar-se que l'antiga forma de la conjunció sols ha aconseguit salvar-se del naufragi enganxada al pronom interrogatiu *que*, del qual forma part integrant en la consciència popular.

V. *Vès quina cosa! Vès d'anar depressa!*

Cas curiós de gramaticalització de l'antiga desinència de la segona pers. pl. *-ets* del verb *veure* : *veets*. Les grafies de *-s* per

1. Meyer-Lübke, *loc. cit.*, 556 s.

-ts abunden molt en textos mig-evs catalans. Així, doncs, quan diem *Vès quina cosa!*, diem, sense saber-ho, *Veets quina cosa!* En el segon dels exemples que hem posat, encara és més clar l'origen, puix diem, d'igual manera, *vèies (vèyes)* d'anar depressa. *Vès viu* ara com una partícula interjeccional, amb infinitat de matisos d'expressió.¹

M. DE MONTOLIU

1. En la Crònica del rei Jaume (Ed. Aguiló, § 89) surt una vegada *veets* amb caràcter interjeccional: *E dixeren ques faes encant dels moros, e de la roba quey era ... E nos dixemlos que nou teniem per bo ... e deyemlos. Ueets aquest encant no sera encant, que engan sera.*